

MISINCIUC L. Bianca Iuliana

La data de **04.05.2018**, ora **10.00**, în **Sala Grigore Vere**, drd. **MISINCIUC L. Bianca Iuliana** va susține, în edin public, teza de doctorat cu titlul **“Idiomatic Expressions in English, German, Spanish, Portuguese and Romanian: A Comparative Study”**, în vederea obținerii titlului științific de doctor în domeniul Filologie.

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte:

Conf. univ. dr. Ioan Constantin LIHACIU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Ștefan AVDANEI, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Referenți:

Prof. univ. dr. Rodica ALBU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Prof. univ. dr. Nicoleta Mariana IFTIMIE, Universitatea “Gheorghe Asachi” din Iași

Prof. univ. dr. Roxana-Cristina PETCU, Universitatea din București

**IDIOMATIC EXPRESSIONS IN ENGLISH, GERMAN,
SPANISH, PORTUGUESE AND ROMANIAN:
A COMPARATIVE STUDY**

*Expresii idiomatice în limbile engleză , germană ,
spaniolă , portugheză și română : Un studiu comparativ*

Cuprins

Prefa

Mulțumiri

Declarație

Abstract

Listă de imagini și figuri

Listă de grafice și tabele

0. Introducere

0.1. Familii de limbi. Limbi germanice și romanice

0.2. Combinații de cuvinte. Expresii idiomatice.

Definiții și clasificări

0.3. Argument

0.4. Stadiul actual al cercetării

0.5. Teorie și premise

0.6. Corpus și metode

0.7. Scopul lucrării

0.8. Structura lucrării

1. Umorele în expresii idiomatice

1.1. Umorele și procesele mentale

1.1.1. Capacitatea mentală de a vizualiza

1.1.2. Recunoașterea nepotrivirii și a

imposibilității

1.1.3. Asocieri și transfer de concepte pe bază de

similaritate

1.1.4. Recunoașterea diferențelor semnificative

1.1.5. Antrenarea imaginației și specularea

asupra posibilităților conexiunii

1.1.6. Folosirea empatiei

1.1.7. Evocarea și folosirea conceptelor pentru interpretare

1.1.8. Folosirea cunoștințelor dobândite sau activarea experienței personale

1.1.9. În alegerea referințelor culturale

1.1.10. Expresii opace din punct de vedere logic

1.2. Umorele și figurile de stil

1.2.1. Comparațiile

1.2.2. Ironia

1.2.3. Aluzia

1.3. Umorele în variantele expresiilor idiomatice

1.4. Aplicații: Perceperea umorului în expresiile idiomatice

1.5. Concluzii

2. Metafore și simboluri în expresiile idiomatice

2.1. Simboluri în expresii idiomatice

2.1.1. Obiecte simbolice

2.1.2. Numere și culori simbolice

2.1.3. Dihotomii simbolice

2.1.4. Animale simbolice

2.2. Metafore în expresii idiomatice

2.2.1. Asocieri metaforice cu animale

2.2.2. Metafore care au la bază aspecte fizice și fiziologice

2.2.3. Metafore bazate pe gesturi și limbajul corpului

2.2.4. Metaforele și intertextualitatea

2.2.5. Metaforă, simbol, concept

2.3. Aplicație: Natura metaforică a expresiilor idiomatice

2.4. Concluzii

3. Expresii idiomatice marcate cultural

3.1. Convergen cultural

3.1.1. Biblia

3.1.2. Capodopere literare

3.1.3. Literatur i istorie na ional

3.1.4. Cuvinte înaripate interculturale

3.1.5. Adop ia cultural

3.2. Diferen e interlingvistice

3.2.1. Antroponime

3.2.2. Toponime

3.2.3. Etnonime

3.2.4. Particularit i culturale

3.2.4.1. Aspecte culturale specifice

3.2.4.2. Cuvinte înaripate intraculturale

3.3. Diferen e geolingvistice

3.3.1. Diferen e croslingvistice

3.3.2. Diferen e intralingvistice

3.4. Aplica ie: Reflexia culturii în expresiile
idiomatice

3.5. Concluzii

Considerente finale

Anexa 1: Dic ionare – Umor

Anexa 2: Dic ionare – Metafore i simboluri

Anexa 3: Dic ionare – Cultur

Anexa 4: Chestionar – pagina introductiv

Anexa 5: Experiment 1

Anexa 6: Experiment 2

Anexa 7: Experiment 3

Anexa 8: Experiment – activitate extra

Anexa 9: Chestionar pentru adul i

Index – Umor

Index – Metafore și simboluri

Index – Cultur

Index – structuri și expresii din alte limbi (francez ,
latin , greac)

Bibliografie

Rezumat

Teza intitulat "Idiomatic expressions in English, German, Spanish, Portuguese and Romanian: A comparative study" (Expresii idiomatice în limbile englez , german , spaniol , portughez și român : Un studiu comparativ) își propune să analizeze o mare varietate de expresii idiomatice, variind de la structuri colocviale care oferă o mostră din stilul casual de comunicare într-o anumită limbă , la proverbe care constituie esența folclorului, și până la expresii elevate în care cultura este reflectată cel mai bine. Scopul este obținerea unei analize amănunțite, surprinderea unei imagini a diversității și oferirea unei imagini de ansamblu asupra acestui fenomen lingvistic în cele cinci limbi selectate.

Analiza este focalizată în primul rând pe compararea și contrastarea expresiilor idiomatice, de-a lungul liniilor echivalenței lexicale, care caracterizează expresiile ce transmit același înțeles prin intermediul aceluiași cuvinte în limbi diferite, și ale corespondenței semantice, care poate fi observată în cazul expresiilor ce

folosesc asocieri diferite de cuvinte pentru a transmite o idee.

Atât echivalența, cât și corespondența apar la diferite nivele, adică există echivalență totală sau parțială, și de asemenea, corespondență totală sau parțială. Iar echivalența aparentă se traduce prin fenomenul de falsă prietenie, unde expresiile care au structură lexicală similară sau identică transmit semnificații diferite.

Pe lângă expresiile echivalente sau corespondente, sunt luate în considerare și analizate și frazeologismele deosebite sau unice, întrucât acestea conțin esența identității culturale și lingvistice. Astfel de expresii conțin fie asocieri inedite de cuvinte, fie elemente de istorie, tradiție, folclor, gastronomie sau aspecte ale vieții sociale, care reprezintă particularități naționale sau culturale.

Principala metodă folosită este deductivă, în care se merge de la universal spre particular; acest lucru este concretizat în activitatea de comparare a expresiilor din cele cinci limbi vizate, pornind de la clasificări pe diferite criterii. Este folosită comparația externă sau

interlingvistic – atunci când limbile sunt privite unele în relație cu altele, și comparația internă, care se poate numi și croslingvistic sau intralingvistic – în cazul în care fiecare limbă este analizată în raport cu ea însăși.

În urma analizei inițiale și extensive a corpusului, sunt identificate trei dimensiuni ale expresiilor idiomatice: dimensiunea umoristică, în expresiile care livrează amuzament prin intermediul unor mecanisme variate, dimensiunea metaforică, în expresii cu valoare figurativă care au la bază sensuri conotative, și dimensiunea culturală, în expresiile care conțin elemente ce singularizează diferite limbi, națiuni și culturi.

Aceste trei dimensiuni se întreptrund într-o manieră mică sau mai mare măsură, așa încât frazeologismele se pot încadra la unul, două, sau chiar la toate cele trei nivele. Cele trei dimensiuni se concretizează în trei capitole principale, în care expresiile selectate sunt supuse unei analize intensive pentru a fi clasificate, categorizate și explicate din punct de vedere al originii lor și al motivației care le stă la bază.

Primul capitol studiază umorul în expresii idiomatice, din perspectiva proceselor cognitive care

sunt implicate în crearea și perceperea umorului, apoi din punct de vedere al figurilor de stil care crează amuzament, și de asemenea analizând rolul pe care îl are creativitatea în contextul variantelor expresiilor idiomatice. Mecanismele folosite pentru a genera umor se suprapun cu procesele mentale care stau la baza decodării umorului, iar aceste procese includ: vizualizarea – în cazul cuvintelor și expresiilor cu mare potențial ilustrativ; recunoașterea nepotrivirii – care stă la baza decodării expresiilor ce conțin conexiuni ilogice, imposibile sau contradictorii; asocierea pe bază de similaritate – observată în cazul cuvintelor folosite ca înlocuitori pentru a crea amuzament sau a face exprimarea mai prietenoasă; recunoașterea diferențelor semnificative – când vine vorba de omofone, omografe, sau alte cuvinte foarte similare; imaginația și speculația – procese care pot fi folosite în abordarea oricărei expresii, indiferent de gradul de transparență, însă pot rezulta în interpretări greșite; empatia – activată mai ales atunci când avem de a face cu frazeologisme ce exprimă sentimente negative; folosirea conceptelor – idei și mentalități predefinite care stau de multe ori la baza

sensului și semnificației expresiilor idiomatice; folosirea cunoștințelor sau a experienței personale – aici fiind implicate mai multe tipuri de cunoștințe și experiențe; și decodarea referințelor culturale – care sunt adesea mai greu de înțeles, în special de către vorbitorii nenativi, și astfel reprezintă elemente de coeziune și complicitate în cadrul comunităților mai mari sau mai mici. De asemenea, există și expresii opace din punct de vedere logic, al căror înțeles nu poate fi întotdeauna printr-un apel la procese mentale și interpretare empirică; astfel de expresii sunt însă relevante în cadrul lucrării datorită potențialului lor umoristic.

Figuri de stil relevante în contextul generării umorului sunt în mod special comparațiile, aluziile și ironia, care contribuie în diferite feluri la crearea multiplelor tipuri de umor. Comparațiile pot fi deschise, transparente și accesibile, sau închise, caz în care se află în strânsă legătură cu metaforele. Comparațiile între oameni și animale pot fi considerate a fi printre cele mai amuzante, întrucât ele fac adesea referiri mai subtile sau mai exagerate la defectele oamenilor, sau la trăsăturile lor definitorii.

Ironia este figura de stil bazat pe o perspectivă critică și pe o atitudine de superioritate, situând uneori vorbitorul sau vorbitorii în poziția de a se amuza pe seama altora. Ironia rezultă din numeroase construcții și mecanisme, precum folosirea de pseudonime și cuvinte compuse cu scopul expres de a genera umor, remarci indirecte și artificii cum sunt afirmarea opusului sau folosirea prezenței pentru a ilustra absența. Aluzia este figura de stil care funcționează prin intermediul referințelor la persoane, locuri sau evenimente familiare vorbitorilor, prin care sunt evocate idei relevante în contextul comunicării.

Deși expresiile idiomatice sunt în general caracterizate de rigiditate, poate apărea și variația, sub forma unor variante ale expresiilor, produse intenționat sau din greșeală. Aceste construcții creative produc un efect umoristic, adugând spirit ludic, veselie și rațiune discursului. Se poate spune că variantele expresiilor idiomatice aduc întotdeauna un plus de umor, acesta stând de fapt la baza intenției de a le crea, sau rezultând din producerea neintenționată.

Capitolul al doilea analizează metafore și simboluri în expresiile idiomatice, pentru a ilustra dimensiunea figurativă a frazeologismelor. Pe lângă metafore și simboluri ca instrumente ce introduc sensuri secundare, pe parcursul acestui capitol este distins și exemplificat și noțiunea de concept. Cunoștințele conceptuale sunt reprezentate de informații și idei colectate în mod conștient sau inconștient și stocate în sistemul mental.

Simbolurile pot fi clasificate în: obiecte, numere, culori, dihotomii și animale cărora li se atribuie semnificație conotativă. Unele dintre aceste elemente sunt simbolice prin natura lor, atunci când au trăsături care le predispun la atribuirea de valori conotative, însă anumite obiecte, culori, animale sau gesturi pot fi simbolice în mod accidental, sau altfel spus conceptuale, în sensul că sunt bazate pe concepții predefinite sau pe mentalități colective, și nu pe atribuirea de valori simbolice. Simbolismul poate să rezulte din intertextualitate, în alte cuvinte din asocierea cu texte literare, sau poate fi generat de contexte culturale sau specifice.

Metaforele pot fi categorizate în: asocieri figurative cu animale – în expresii care declanșează conexiuni mentale imediate între comportamente din lumea necuvântătoare și trăsături omenești; metafore bazate pe aspecte fizice și fiziologice – unde nivelul de echivalență între expresiile idiomatice din limbi diferite este foarte ridicat, datorită universalității senzațiilor și reacțiilor naturale ale corpurilor vii; metafore care au la bază gesturi și limbajul corpului – caz în care frazeologismele pot fi transparente și quasi-universale, motivate fiind de gesturi instinctive, sau pot reprezenta elemente de unicatate culturală, atunci când este vorba despre gesturi convenționale; și metafore care conțin referințe și conexiuni intertextuale – aici distingem între metafore dependente-intertextual, în care semnificația este strâns legată de textul-sursă, neputând fi decodată în lipsa asocierii cu acesta, și metafore independente-intertextual, care deși conțin referințe literare, pot fi înțelese și fără cunoașterea textului-sursă sau recurgerea la acesta.

Cel de-al treilea capitol studiază expresiile idiomatice care sunt marcate cultural într-un mod

explicit, altfel spus expresii care conțin nume proprii precum antroponime, toponime sau etnonime, și nume comune care denumesc particularități culturale, cum ar fi mâncăruri specifice, datini, obiceiuri, tradiții și mentalități, toate încadrate sub umbrela termenului de “markeri culturali”. Aici întâlnim mai puține cazuri de echivalență comparativ cu numărul cazurilor de corespondență, iar accentul cade pe revelarea specificului cultural, istoric, național și chiar local.

Acest capitol urmărește trei direcții principale: convergență culturală, diferențe interlingvistice și diferențe geolingvistice. În cazul convergenței culturale, accentul cade pe similaritate sub forma echivalenței totale sau parțiale. Expresiile convergente culturale poartă sensuri care pot fi în totalitate înțelese și apreciate folosind un bagaj de cunoștințe culturale; aceste expresii sunt în general elevate și izvoarsc din surse precum media, istoria și literatura sub multiplele ei forme, de la Biblia care domină spațiul cultural occidental, la capodoperele antichității, literatura universală și națională și până la operele literare ale prezentului.

O categorie aparte de expresii convergente cultural este reprezentat de cuvintele înaripate interculturale, care se regăsesc sub aspect de propoziții întregi în circuit în aceeași formă în limbi diferite. La un alt nivel există și cuvinte înaripate intraculturale, care în funcție de diferențele geolingvistice, mai exact intralingvistice, întrucât sunt caracteristice pentru spații mai restrânse, fiind folosite în interiorul granițelor unei anumite națiuni sau în spațiul cultural determinat de mai multe națiuni care vorbesc aceeași limbă.

Pentru evidențierea diferențelor interlingvistice, cele cinci limbi sunt analizate prin intermediul comparației externe, în căutarea corespondențelor și a expresiilor unice. Frazeologismele considerate a fi marcate cultural sunt studiate aici având în vedere mai multe dimensiuni ale culturii, printre care: antroponime, care pot fi clasificate în nume de personaje reale, istorice, nume de personaje imaginare ce originilează în literatură sau folclor, prenume și nume de familie des întâlnite, care capătă valori simbolice, nume de sfinți, abundente în limbile romanice, și nume alese din motive stilistice; pe lângă antroponime,

toponimele și etnonimele sunt de asemenea foarte relevante din punct de vedere cultural și istoric, imortalizând pe de o parte nume de continente, râuri, orașe, monumente și obiective naturale, iar pe de altă parte contactul, interacțiunea și relațiile dintre popoare, odată cu mentalitățile, concepțiile și preconcepțiile rezultate.

Diferențele geolingvistice sunt decoperite aplicând metoda comparației interne, adică analizând fiecare limbă în raport cu ea însăși, pentru a găsi diferențele crosslingvistice, care apar între limbi diferite care vorbesc aceeași limbă, și diferențele intralingvistice, care sunt caracteristice pentru regiuni distincte din aceeași țară. Explorarea geolingvistică a celor cinci limbi reprezintă punctul cel mai adânc al studiului cultural, iar analiza scoate la iveală expresii paralele care urmează modele similare, expresii-unice ce reflectă culoarea locală, cazuri de falsă prietenie și cuvinte înapătate intralingvistice.

De-a lungul celor trei capitole, apar și descoperiri neașteptate, precum expresii cu dublu sau multiplu înțeles, perechi de expresii în care diferențele

lexicale infime aduc schimb ri semantice semnificative, expresii al c ror sens evolueaz , fie de la pozitiv la negativ, fie de la negativ la pozitiv, dar i expresii al c ror sens r mâne acela i chiar dac realit ile care stau la baz se schimb , astfel dovedindu-se înc o dat importan a istoric i cultural a frazeologismelor ca oglinzi ce reflect spiritul uman din trecut, din prezent i dintr-o dimensiune atemporal .

Prezenta lucrare include experimente sociolingvistice la finalul fiec rui capitol, experimente concentrate pe cele trei teme de interes i bazate pe chestionare. Primul experiment investigheaz perceperea i aprecierea umorului, dezv luind felul în care vorbitorii folosesc procese cognitive în decodarea expresiilor umoristice i cum diferitele tipuri de umor sunt evaluate. Al doilea experiment exploreaz folosirea instinctiv a metaforelor în decodarea expresiilor idiomatice i analizeaz gradul de universalitate care poate fi observat în cazul metaforelor în diferite limbi. Iar cel de-al treilea experiment investigheaz aspecte de apartenen cultural în rela ie cu expresiile idiomatice, dezv luind felul în care vorbitorii se raporteaz la ceea

ce le este mai apropiat și deci, mai relevant, în crearea și perceperea frazeologismelor.

Acest studiu comparativ menționează două mii o sut nouăzeci și una de expresii idiomatice, în încercarea de a evidenția trăsături definitorii și aspecte reprezentative pentru cele cinci limbi vizate și spațiile geografice în care aceste sunt vorbite. De asemenea, sunt dezvoltate multiple cazuri de echivalență, corespondență și falsă prietenie, iar o viziune de ansamblu este oferită sub forma unor tabele structurate ca dicționare multilinguale și organizate în jurul celor trei dimensiuni ale expresiilor idiomatice.

Bibliografie selectivă

Criș, jurnale și publicații colective

ADAM, Ioan. *Povestea vorbelor: O istorie secret a limbii române*, Editura Paralela 45, 2007.

DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij; PAMIES, Antonio (Eds.). *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*. Phraseologie und Parömiologie Band 27. Schneider Verlag, 2011.

DUMISTRU CEL, Stelian. *Lexic românesc – Cuvinte, metafore, expresii*. Ediția a doua. Casa Editorial Demiurg Plus. Iași, 2011.

LAKOFF, George; JOHNSON, Mark. *Metaphors we live by*. University of Chicago press, 1980.

PRIETO GRANDE, María. *Hablando en plata: de modismos y metáforas culturales*. 2005.

ZAHARIA, Casia. *Expresiile idiomatice în procesul comunicării: Abordare contrastiv pe terenul limbilor române și germane*. Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2004.

Articole i publica ü tiin ifice

BENITO, Ana Belén García. *Expresiones idiomáticas: el problema de las variantes*. *Interlingüística*, 1997, 6: 47-52.

JIANG, Wenying. *The relationship between culture and language*. *ELT journal*, Volume 54, Issue 4, October 2000, 328-334.

MARQUES, Isabel Simões; TELETIN, Andreea. *Quando os portugueses se vêem gregos ou a questão dos estereótipos culturais em expressões idiomáticas portuguesas e francesas*. *Textos Seleccionados, XXVI Encontro da Associação Portuguesa de Linguística*. Lisboa: APL, 2011, 343-357.

PIIRAINEN, Elisabeth. *Idiom motivation from cultural perspectives: metaphors, symbols, intertextuality*. *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*, Baltmannsweiler, Schneider Verlag Hohengehren, 2011, 65-74.

RADULESCU, Romana Anca. *Estudio contrastivo de expresiones idiomáticas en español, inglés y rumano*. Estructuras Léxicas y Estructura del Léxico, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2006, 111-128.

STAMBOLISHVILI, Nana. *Phraseologismen als kulturelles Gedächtnis*. Pamies Antonio, Dobrovol'skij Dmitrij: Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation, 2011, 207-214.

Diserta ii i teze de doctorat

MOUZINHO FERRARO, Rita Giovana. *Análisis contrastivo español/portugués de unidades fraseológicas*. PhD Thesis. Universidad de Cádiz. 2005.

RIVA, Huéinton Cassiano. *Dicionário onomasiológico de expressões idiomáticas usuais na língua portuguesa no Brasil*. 2009.

VO, Thuc Anh. *Idiomatic creativity: a pragmatic model for creative idiomatic uses in authentic English discourse*. 2011. PhD Thesis. University of Nottingham.

ZÁME NÍKOVÁ, Marta. *Die komparative Sicht auf die Deutsche und Österreichische Phraseologie*. 2014.

Dic ionare

SIEFRING, Judith (ed.). *The Oxford dictionary of idioms*. OUP Oxford, 2005.

KÖSTER, Rudolf. *Duden-Redensarten: Herkunft und Bedeutung*. Dudenverl., 1999.

IRIBARREN, José María; ROMERA, José María. *El porqué de los dichos: sentido, origen y anécdota de los dichos, modismos y frases proverbiales de España con otras muchas curiosidades*. Institución Príncipe de Viana, 2005.

JIMÉNEZ, Alberto Buitrago. *Diccionario de dichos y frases hechas*. Grupo Planeta Spain, 2012.

ALMEIDA José João. *Dicionário aberto de calão e expressões idiomáticas*. 2017.

DUMISTRĂ CEL, Stelian. *Expresii române ti. Biografii – motiva ii*. Institutul European Iasi, 1997.

PARAPIRU Teodor, *Dic ionar enciclopedic de expresii celebre*, Axis Libri, Gala i, 2009.